

Наталія ТИМОШЕНКО,

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Київського університету імені Бориса Грінченка (Україна, Київ) tim.nata.e@gmail.com

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДОСЛІДЖЕННЯ)

У статті здійснена спроба теоретичного обґрунтування та експериментальна перевірка методик щодо професійного самовизначення старшокласників. При підборі методів дослідження виходили з вимог вивчення психіки в діяльності та дослідження психічних явищ в розвитку особистості; намагалися, щоб вони були близькими за змістом і відмінними за формою, що забезпечило різнобічність дослідження, підвищило достовірність та надійність експериментальних даних. Для результативнішого та успішнішого вивчення професійного самовизначення старшокласників у дослідженні були підбрані такі методики, як: визначення формули професії, методика професійних переваг.

Ключові слова: професія, професійна орієнтація, професійний вибір, професійне самовизначення, самовизначення.

Лит. 4.

Natalia TYMOSHENKO,

Ph.D in pedagogical sciences, senior lecturer of social pedagogy and social work department Borys Hrinchenko Kyiv University (Kyiv, Ukraine) tim.nata.e@gmail.com

PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF SENIORS (BASED ON THE RESEARCH FINDINGS)

The article is an attempt to study the theoretical and experimental verification techniques on professional self-determination of senior pupils. In the selection of research methods out of the requirements in the study of mental activity and study of psychic phenomena in the development of the individual; trying to make them similar in content and different in form, ensuring diversity studies, increased accuracy and reliability of experimental data. For more effective and more successful professional self-study high school students in the study techniques such as: formula definition of the profession, professional technique advantage were selected.

Key words: profession, professional orientation, professional choice, professional self-determination.

Ref. 4.

Наталія ТИМОШЕНКО,

кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры социальной педагогики и социальной работы Киевского университета имени Бориса Гринченко (Украина, Киев) tim.nata.e@gmail.com

ПРОФЕСИОНАЛЬНОГО САМООПРЕДЕЛЕНИЯ СТАРШЕКЛАСНИКОВ (ПО РЕЗУЛЬТАТАМ ИССЛЕДОВАНИЯ)

В статті пропринята спроба теоретичного обґрунтування і експериментальна перевірка методик по професійному самоопределению старшекласників. При підборі методів дослідження виходили з вимог вивчення психіки в діяльності і дослідження психічних явищ в розвитку особистості; старались, щоб вони були близькі по змісту і відмінні по формі, забезпечило різносторонність дослідження, підвищило достовірність і надійність експериментальних даних. Для результативного і успішного вивчення професійного самоопределения старшекласників в дослідженні були підбрані такі методики, як: визначення формули професії, методика професійних уподобань.

Ключові слова: професія, професійна орієнтація, професійний вибір, професійне самоопределение, самоопределение.

Лит. 4.

Постановка проблеми. Протягом останніх років у нашій державі відбуваються зміни в соціальній, економічній, культурній, освітній та політичній сферах, які зумовлюють необхідність удосконалення існуючих традиційних форм та методів підготовки молоді до самостійного та свідомого вибору майбутньої професії. Більшість молодих людей, обираючи майбутню спеціальність, орієнтуються на те, щоб професія була престижною та добре оплачуваною, і забувають про той факт, що громадське визнання професій з часом змінюється. Так само, як і змінюється попит на «престижні» спеціальності на ринку праці. На сучасному етапі розвитку школи в старших класах передбачається професійно-орієнтаційний відбір майбутньої професії.

Аналіз досліджень. Проблему професійного самовизначення особистості розглядали як вітчизняні так і зарубіжні науковці та дослідники, зокрема: соціально-педагогічні передумови професійного самовизначення молоді розглядали такі науковці, як: В. Романчик, В. Савченко, М. Тітма, З. Шубкін; психолого-педагогічні основи підготовки молоді до вибору майбутньої професії аналізували О. Голомшток, М. Захаров, Є. Климов, Г. Костюк, В. Кравецький, В. Моляко, Є. Павлютенков, І. Уличний, С. Чистякова; професійну орієнтацію школярів на певні види професійної діяльності досліджували С. Загребельний, Л. Куліненко, А. Ходорчук; досвід зарубіжних країн з професійної орієнтації вивчали С. Дармодехін, М. Павлова, Л. Сундукова, Т. Терещук.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методики щодо професійного самовизначення старшокласників.

Виклад основного матеріалу. Інтереси учнів і плани батьків рік від року змінюються, як змінюється й поняття престижності професії в самому суспільстві. Поки що не завжди вдається переконати учнів і батьків, що людині не варто зв'язувати подальшу долю з, можливо, й престижною професією, але не такою, яка відповідає інтересам, здібностям, успішності, темпераменту. Тому перед школою постало завдання дати можливість дитині вивчити свої власні професійні потреби, а батькам замислитись про реальні можливості та здібності їхніх дітей. Для цього необхідно відбирати й удосконалювати методи анкетування, вести роботу з професійної орієнтації, вивчати успішність, темперамент дитини, оскільки саме ці складові складають триєдність, за якою можна орієнтувати учня на вибір професійного самовизначення [4]. Для даного професійного вибору використовують ряд методик, таких як: опитувальник схильностей до різних типів професій (М. Волкова); комунікативні та організаційні схильності (В. Синявський, Б. Федоришин); диференційно-діагностичний опитувальник інтересів (Є. Климов, модифікація А. Азбель); опитувальник особистісної орієнтації (Шостром); тест «Спілкування і професія» (В. Семиченко); опитувальник професійної переваги (Б. Басс); методика виявлення професійної готовності (Л. Кабардов); Опитувальник

професійної спрямованості (Д. Голланд); анкета «Що мені подобається» (Л. Йовайша); опитувальник за схемою побудови особистісної професійної перспективи (М. Пращников); методика «Професійні переваги» (В. Бойко) та багато ін. [3].

Завданням нашого дослідження стало вивчення сформованості професійного самовизначення учнівської молоді ЗОШ № 195 ім. І. Кудряшова та ЗОШ №81 м. Києва, а також виявлення деяких соціально-економічних, педагогічних та інших факторів, які впливають на даний процес. У дослідженні прийняло участь 76 учнів, із них: 45 учнів 9-го кл. та 31 учень 11 кл. Отже, на питання «Чи визначились Ви щодо Вашої майбутньої професії» серед одинадятикласників 34 % відповіли позитивно, 66 % респондентів визначилися частково або взагалі не визначилися. Щодо дев'ятикласників то визначилися з майбутньою професією 36 %, вагаються – 51%, не вирішили – 13 % учнів. Це свідчить про неповну готовність або не сформованість професійного самовизначення, ознакою невизначеності свого професійного шляху. Серед чинників, що вплинули на вибір професії, найвищі рейтингові оцінки отримали такі показники, як: професія відповідає здібностям особистості та творчий характер праці – вважає 38 % респондентів; подобалися умови праці та професія створювала можливості для кар'єрного зростання – вважають 31% опитаних респондентів; 22% – припускають високий престиж професії у суспільстві та 19 % учнів стверджують, що майбутня професія повинна дозволити бути самостійним при її виконанні. Також результати опитування серед випускників школи свідчать про те, що визначальним мотивом професійного вибору являється мати високу заробітну платню. Так вважає 66 % опитаних дев'ятикласників показало та 44 % одинадятикласників. Привертає увагу проблема формування ціннісних, мотиваційних установок старшокласників у їх професійному та соціальному визначенні під впливом родини. Так, результати свідчать про достатньо високий рівень авторитету сім'ї у виборі майбутньої професії серед старшокласників. Водночас хвилює той факт, що респонденти 11 класу (22%) та 9 класу (11%) відповіли що рішення при виборі майбутньої професії вони приймають самі. Однак специфіка впливу сім'ї в тому, що її профорієнтаційні дії переважно не мають конкретно спрямованого характеру, тобто часто родина орієнтує дітей не на вибір професії, а на вид діяльності, місце проживання (ближче до дому). Більшість старшокласників під впливом батьків розглядає високий рівень освіти ще і як показник високого соціального статусу, і відповідно – добробуту, в тому числі й матеріального, що далеко не відповідає реаліям нинішнього суспільства. Найчастіше це проявляється в тому, що випускники шкіл орієнтуються батьками обов'язково на здобуття вищої освіти, а не на власну економічну ініціативу, яка може дати добрі результати.

На запитання «Яку допомогу Ви хотіли б отримати від психолога чи соціального педагога щодо професійного самовизначення?» опитані респонденти 9-класу відповіли, що їм найважливіше потрібно отримати допомогу у визначенні інтересів, професійних намірів, схильностей, здібностей, важливих для професійної діяльності психологічних рис (20%) та одержати інформацію про умови оволодіння професіями (про навчальні заклади, навчальні предмети, строки навчання, кваліфікаційні перспективи (16%). Опитані респонденти 11 класу вважають, що їм важливо отримати інформацію про сучасні професії, характер діяльності та умови праці за кожною із них, можливості працевлаштування та професійної кар'єри (48%). 22% випускників 11 класів хотіли б отримати допомогу у розвитку необхідних для навчання та наступної професійної діяльності вмінь, навичок, психологічних якостей та консультації щодо вибору конкретної професії, розробки

індивідуального кар'єрного плану, вибору навчального закладу. На нашу думку, це свідчить про несистематичність роботи соціального педагога та психолога в школах. Необхідно активніше залучати до цієї роботи шкільних практикуючих психологів, соціальних педагогів, оскільки система профорієнтації повинна включати профосвіту, профконсультацію, профдіагностику та інші спеціальні заходи, починаючи з 5 – 6 класів загальноосвітньої школи.

При підборі методів дослідження ми виходили з вимог вивчення психіки в діяльності та дослідження психічних явищ в розвитку; намагалися, щоб вони були близькими за змістом і відмінними за формою, що забезпечило різнобічність дослідження, підвищило достовірність і надійність експериментальних даних. Для результативнішого та успішнішого вивчення професійного самовизначення старшокласників у нашому дослідженні були підібрані наступні методики: 1) визначення формули професії (М. Пряжніков) – методика спрямована на виявлення схильностей до різних сфер професійної діяльності: роботи з людьми, практичній, інтелектуальній, естетичній, планово-економічній або екстремальній [1]; 2) методика професійних переваг Д. Голланда (заснована на співвідношенні типу професій до індивідуальних особливостей людини, допомагає вибрати професію, враховуючи в першу чергу, особистісні особливості) [2]. Дана методика визначає ступінь зв'язку типу особистості із сферою професійної діяльності, до якої у неї є нахили, виділяєть шість типів особистості: реалістичний, інтелектуальний, соціальний, конвенціональний, підприємницький, артистичний. Адже люди у більшості випадків прагнуть знайти соціальне середовище та майбутню професію, які дозволили б їм найкраще розкрити свої здібності, виразити свої інтереси, цінності, орієнтації. Результати дослідження показали, що серед учнів 9 класу (28%) та 11 класу (29%) переважає соціальний тип. Професіонали даного типу гуманні, активні, чутливі, зорієнтовані на соціальні норми, здатні до співчуття, вміють зрозуміти емоційний стан другої людини, мають хороші вербальні здібності, із задоволенням спілкуються з людьми. Математичні здібності слабо розвинені. Люди цього типу зорієнтовані на працю, головним змістом якої є взаємодія з іншими людьми, можливість розв'язувати проблеми, які передбачають аналіз поведінки і навчання людей. Можливі сфери діяльності: навчання, лікування, обслуговування і інші, які вимагають постійного контакту та спілкування з людьми, здібностей переконувати. Серед дев'ятикласників високу рейтингову оцінку отримав також реалістичний тип – 23 %, тобто ці учні схильні до виконання конкретних вправ, віддають перевагу заняттям, які вимагають фізичної сили, спритності. Частіше всього люди цього типу обирають професії механіка, електрика, інженера, агронома, кондитера, кулінара тощо. Найнижчим рейтинговою оцінкою – артистичний тип (7%). Високу рейтингову оцінку серед одинадцятикласників отримав конвенціональний тип – 22 %. Люди даного типу практичні, енергійні. Зазвичай вибирають професії пов'язані з канцелярськими і розрахунковими роботами, створенню та оформленню документів, встановленням кількісних співвідношенням. Найнижчу рейтингову оцінку серед опитаних отримали реалістичний та підприємницький тип – 10%. Професіонали підприємницького типу винахідливі, швидко орієнтуються в складній ситуації, схильні до самостійного прийняття рішень, соціальної активності, лідерства. Професії: менеджер, продюсер та інші пов'язані з керівництвом, управлінням та впливом на інших людей в різних ситуаціях.

Аналіз проведеної методики наведено у таблиці 1.

Порівняльна характеристика типів особистості учнів 9-11 класу

Тип особистості	9 клас		11 клас	
	К-сть учнів	%	К-сть учнів	%
Реалістичний	10	23%	3	10%
Інтелектуальний	5	12%	5	16%
Соціальний	13	28%	9	29%
Артистичний	3	7%	4	13%
Підприємницький	8	17%	3	10%
Конвенціональний	6	14%	7	22%

Отже, як бачимо з таблиці 1, типи особистості 9-го та 11-го класу мають значні відмінності. На основі отриманих результатів дослідження ми можемо зробити висновок про те, що серед учнів і 9-х класів і 11-х класів переважає соціальний тип особистості. Це можна трактувати як наслідок продукту взаємодії історико-культурних і соціально-економічних умов життєдіяльності особистості старшокласника.

Наступну методику у нашому дослідженні ми використовували «Визначення формули професії» (за М. Пряжниковим). Результати дослідження наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика професійних інтересів 9-11 класів

	9 клас		11 клас	
	К-сть учнів	%	К-сть учнів	%
Цілі праці				
Оцінювати, перевіряти	6	13 %	4	13 %
Досліджувати що-небудь, робити відкриття	8	18 %	4	13 %
Перевезення чого-небудь	5	11 %	1	3 %
Виготовляти предмети	2	4 %	1	3 %
Вчити, виховувати, консультувати	7	16 %	3	9 %
Творити, створити нове	4	10 %	4	13 %
Керувати людьми	10	22 %	7	23 %
Обслуговувати кого-небудь чи що-небудь	2	4 %	3	9 %
Постійно працювати над собою, «бути в формі»	1	2 %	3	9 %
Предмет праці				
Технічні об'єкти	5	11 %	4	13 %
Тексти, графіки, числа	6	13 %	3	9 %
Економіка і політика	7	16 %	4	13 %

Мистецтво	5	11 %	6	19 %
Наука	6	13 %	4	13 %
Рослини і мікроорганізми	3	7 %	1	3 %
Тваринний світ	5	11 %	3	9 %
Люди	4	10 %	4	13 %
Деталі та матеріали	3	7 %	1	3 %
Засоби праці				
Ручні	3	7 %	2	6 %
Механічні	4	10 %	3	9 %
Автоматичні	5	11 %	3	9 %
Комп'ютери	11	24 %	5	16 %
Інтелект	4	10 %	4	13 %
Виразні рухи, міміка	5	11 %	3	9 %
Творче мислення	5	11 %	3	9 %
Можливості організму та органів чуття	3	7 %	3	9 %
Голос, інтонація	5	11 %	3	9 %
Умови та організація праці				
Побутовий мікроклімат	5	11 %	1	3 %
Приміщення з великою кількістю людей	5	11 %	2	7 %
Роз'їзди	5	11 %	6	20 %
Самостійність	7	16 %	4	13 %
Відкрите повітря	5	11 %	2	7 %
Екстремальні умови	4	9 %	3	10 %
Особливі умови	4	9 %	4	13 %
Вишукані відносини	5	11 %	5	17 %
Робота вдома	5	11 %	3	10 %

Як бачимо з таблиці 2, професійні інтереси опитаних респондентів 9-го та 11-го класів відрізняються. У респондентів 9-х та 11-х класах властивий інтерес керувати людьми (22-23 %), досліджувати що-небудь, робити відкриття, оцінювати, перевіряти серед учнів 9 класу має високий рівень інтересу – 18 % та 16 % відповідно у старшокласників 11 класу. Серед випускників високий рівень має твердження «творити, створювати нове» (13 %). Незначним серед обох класів є відсоток праці, як виготовляти предмети (3–4 %). Щодо порівняльної характеристика мети праці учнів 9–11 класів, то в учнів 9 класу переважає економіка і політика (16 %), а у старшокласників 11 класу домінує мистецтво (19 %). Цікавість до науки та праці з людьми властивий учням як учням 9 класів, так і старшокласникам 11 класів (13 %). Незначним є відсоток рослин і мікроорганізми, деталі і матеріали (3 %). Щодо порівняльної характеристики предмету праці учнів 9–11 класів, то результати дослідження свідчать, що у учнів 9 та 11 класів переважають у якості засобів праці комп'ютери (24 %), і відповідно (16 %). Решта засобів праці у 9 та 11 класах майже однакова. Результати дослідження щодо основних відмінностей інтересів орга-

нізації праці учнів старших класів показали, що учні 9 класу на перше місце визначають самостійність (16 %), а у старшокласників 11 класу на першому місці роз'їзди (19 %). Серед умов організації праці у учнів 9 класу найменш вагомими є особливі та екстремальні умови (11%). У старшокласників 11 класу дещо інакша картина: приміщення з великою кількістю людей (6 %) та відкрите повітря (6 %). Отже, на основі отриманих результатів можна скласти загальну формулу професії старшокласників, це: мета учнів – керувати людьми; галузь праці серед учнів 9-х класів – економіка, політика, серед учнів 11 класів – мистецтво; засобами праці, яким респонденти віддають перевагу є комп'ютери; умови праці серед учнів 9-х класів є самостійність та вільність вибору та пересування, а серед учнів 11 х класів – роз'їзди (відрядження).

Висновки. Аналіз одержаних результатів дає можливість зробити певні висновки. Система професійної орієнтації школярів, яка покликана сприяти свідомому професійному вибору із врахуванням індивідуально-психологічних характеристик має вирішальне значення як для самої людини, так і для суспільства в цілому. Ефективність профорієнтаційної роботи суттєво залежить від постановки її в школі, адже вона має бути невід'ємним компонентом програми навчання, реалістично пов'язаним із професійними знаннями, професійними вимогами та динамічним процесом їх оновлення. Результатом профорієнтаційної роботи в школі буде, *по-перше*, сформоване в учнів відношення до світу професій, *по-друге*, уміння співвіднести знання про себе, власні можливості з вимогами тієї чи іншої професійної діяльності. Досягнення цього результату стане можливим тоді, коли профорієнтаційна робота в школі буде мати науково обгрунтоване методичне забезпечення, яке максимально активізуватиме професійне самовизначення випускника.

Проведене дослідження показало важливість саме індивідуальної профорієнтаційної роботи. На певному етапі процесу професійного самовизначення старшокласників велике значення має одержання компетентної професійної консультації, основною метою якої є формування професійного світогляду особистості та складання прогнозу стратегії професійної діяльності з урахуванням індивідуальних психологічних характеристик, особливостей життєвої ситуації, професійних інтересів, нахилів, здібностей, стану здоров'я та попиту ринку праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Пряжников М. С. Профессиональное и личное самоопределение / М. С. Пряжников. – М.–Воронеж : Изд-во ин-та практ. псих., 1996. – 256 с.
2. Пряжникова Е. Ю. Профорентация : учеб. пособ. / Е. Ю. Пряжникова, Н. С. Пряжников. – М. : Академия, 2005. – 496 с.
3. Формирование личности старшеклассника / [под ред. И. Ф. Дубровиной]. – М. : Педагогика, 1989. – 168 с.
4. Ящишин О. О. Профорієнтаційна робота в 5-6 кл. / О. О. Ящишин, С. Я. Карпіловська // Радянська школа. – 1986. – № 5. – С. 60–66.

REFERENCES

1. Pryazhnykov N. S. Professional and lychnoe samoopredelenye / N. S. Pryazhnykov – M.–Vonezh : Publishing House of in-and RUF. psych., 1996. – 256 p.
2. Pryazhnykova E. Y. Proforientatsyya : textbook. posob. / E. Y. Pryazhnykova, N. S. Pryazhnykov. – M. : Academy, 2005. – 496 p.
3. Formation of personality starsheklassnyka / [ed. I. F. Dubrovina]. – M. : Pedagogika, 1989. – 168 p.
4. Yaschyshyn A. A. Professional orientation 5-6 cells / A. A. Yaschyshyn, S. Y. Karpilovska // Soviet school. – 1986. – № 5. – P. 60–66.

Стаття подано до редакції 28.01.2016 р.